

“Кристал-Інваст” по вул. Промисловій, 52–54 у м. Львові) // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”: Архітектура. – 2008. – № 632. – С.56–64. 2. Илгунас А.Ю. Исследование композиционной значимости промышленных предприятий в исторически сложившемся городе (на примере Львова): автореф. дис. ... канд. арх.: спец. 18.00.03 “Архитектура промышленных строений и сооружений” / Илгунас Аустрис Юльевич. – М., 1974. – 20 с. Илгунас А.Ю. Промышленные сооружения в композиции исторически сложившихся городов / А.Ю. Илгунас, М.А. Илгунас, А.М. Рудницкий. – М.: Стройиздат, 1983. – 64 с. 3. Супрунович Ю.О. Об’ємно-просторова організація торговельних комплексів на основі реновації промислових будівель: дис. ... канд. арх.: 18.00.02 / Супрунович Юлія Олександрівна. – К., 2007. – 195 с. 4. Иванов-Костецкий С.О. Принципи архітектурно-функціональної реабілітації історичних промислових будівель і споруд: автореф. дис. ... канд. арх.: спец. 18.00.01 “Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури” / Иванов-Костецкий Сергей Олексійович. – Л., 2011. – 17 с., 4 іл.

УДК 711

Х.І. Ковальчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

ПАМ’ЯТНИК ЯК ДОМІНАНТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ПЛОЩІ (НА ПРИКЛАДІ ПАМ’ЯТНИКА АДАМУ МІЦКЕВИЧУ У ЛЬВОВІ)

© Ковальчук Х.І. 2013

Розглянуто основні засади формування та розвитку площі А. Міцкевича (площа Фердинанда, площа Маріацька) у Львові, проаналізовано споруди, з яких вона сформована, та ансамбль площі Міцкевича, який створювався у 1800–1920 рр. і є важливою пам’яткою містобудування і архітектури Львова. Пам’ятник авторства А. Попеля, виконаний у притаманній львівській архітектурній школі класичній манері, був його домінантою приблизно до кінця ХХ ст. Сучасна площа об’єднує різностильові споруди, від неокласицизму до сучасних будівель.

Ключові слова: площа, ансамбль, пам’ятник, стиль, засіб, середовище, реконструкція.

The basic principles of the formation and development of A. Mickiewicz square (Ferdinand square, Mariatsky square) in Lviv are reviewed, the analysis of its forming structures was made. The ensemble of Mickiewicz square, which was created during the 1800–1920 and remains an important monument of the city planning and architecture nowadays, was analyzed. The monument by A. Popel, created in characteristic for Lviv classical architectural school, was the dominant of the square till the end of the twentieth century. Modern different in styles from the Neoclassical till the beginning of the XX c. buildings of the square were characterized.

Key words: area, band, monument, style, medium, medium reconstruction.

Постановка проблеми

Сьогодні дуже гострою є проблема реалізації певних пам’яток. Вони стають абсолютно чужими в конкретному містобудівельному середовищі. Тут не йдеться про те, кому зведено пам’ятник, а про неграмотне з усіх аспектів творення середовища. Актуальність теми дослідження полягає в тому, щоб на вдалих прикладах проаналізувати, що можна робити і що заборонено у сформованому цінному історичному середовищі, що має стати акцентом, а що має бути грамотно підпорядковане.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Вибраній темі присвячено чимало літературних джерел, як суто наукових, так і розрахованих на широке коло читачів. Деякі вітчизняні та зарубіжні вчені (М.М. Бевз, Ю.О. Бірюльов, А.В. Бунін, М.В. Демків, У.І. Іваночко, Т.Є. Казанцева, В.П. Міроненко, Г. П. Петришин, В.І. Проскураков, Б.С. Черкес, О. Чернер та ін.) досліджували цей пам'ятник як важливий об'єкт містобудування і архітектури Львова, етапи реконструкції площі, але опублікований матеріал є розрізненим і фрагментарним, що підтверджує актуальність дослідження.

Формування цілі статті

Метою дослідження є огляд композиційних особливостей розміщення пам'ятників як художнього засобу гармонізації міського середовища засобами дизайну в сучасних українських містах.

Виклад основного матеріалу

Традиції ордерної архітектури Львова розвивались протягом кількох століть, їм належить визначна роль у формуванні архітектурного образу Львова в його історичному розвитку. Після першого переділу Речі Посполитої у 1772 р. територія Галичини увійшла до складу Австрійської монархії, її було виділено в окрему провінцію – Королівство Галичини та Лодомерії з центром у Львові. Львів відразу потрапив під поширену на всіх теренах Австрії урядову систему; тут створюються осередки політичного, фінансового, юридичного та військового управління.

Такі політичні та економічні чинники в кінці XVIII – на поч. XIX ст. приводять до необхідності містобудівних змін [1].

Після ліквідації оборонних споруд місто отримує можливість для територіального розвитку, колишні передмістя активно забудовуються за принципами міської забудови – рядами вздовж вулиць. Будуються переважно одно- чи двоповерхові будинки, в окремих випадках – триповерхові. Складна, насичена історичними подіями перша половина XIX ст. характеризується й істотними змінами структури міста. На розвиток міського будівництва суттєво впливає вступ регіону на шлях капіталізму й інтенсивного розвитку економіки.

З перших десятиліть XIX ст. значення міста постійно зростає. Стабілізація політичної обстановки на сході Європи, зміцнення могутності Росії створюють умови для повернення Львову його попередньої ролі великого транзитного центру торгівлі між Східною і Західною Європою. Поступово, разом з торгівлею, розвивається дрібна промисловість, виникають перші фабрики і мануфактури [2]. З 1777 р. під керівництвом архітектора К. Фесінгера починаються проектні та будівельні роботи з регуляції забудови міста, яке зберігало до того часу багато рис середньовіччя. На місці фортифікаційних мурів і валів прокладаються нові вулиці й бульвари, влаштовуються сквери. З боку південного передмістя з'являються вулиці Нова (тепер вул. Братів Рогатинців) і Валова, з північного – вулиці Театральна і Л. Українки. На засипаних ровах, із заходу і сходу, прокладаються бульвари – Гетьманські і Губернаторські вали (тепер проспект Свободи і вул. Митна). Річка Полтва з 1839 р. поступово спрямовується у перекрите склепіннями регулярне русло. Отже, місто отримує можливість інтенсивного і планомірного розвитку. Подібно до Відня або інших міст австрійської держави, під час реконструкції центра Львова була вибрана політика винесення громадських функцій за межі середмістя, яке оточувалось кільцем забудови нового центру. Водночас реорганізувалась транспортна мережа міста [3].

Роботи із проектування і контролю за будівництвом міста здійснювала Галицька дирекція будівництва, яка складалась в основному з фахівців Австрії і Німеччини, які надали риси своїх національних культур характеру архітектурного середовища міста.

Виконуються архітектурно-будівельні роботи із модернізації та реконструкції житлової забудови. Зносяться старі будинки і на їх місці споруджуються нові. Часом новий будинок поставав на місці двох чи трьох давніших (Театральна, 18; Вірменська, 23).

На території сучасної площі Міцкевича у період Речі Посполитої містилось декілька фортифікаційних споруд: башти різників, бондарів та кушнірів, бастіони Фарський та Зміїний (або Водяний), а також частина високого муру та земляного вала. Ці укріплення знесла в кінці XVIII сторіччя австрійська влада.

За часів середньовіччя Полтва перед сучасною площею Міцкевича розділялась на два рукави і на невеличкому острові, який вони утворювали, з давніх часів була поставлена каплиця Божої Матері. У першій третині XIX ст. територію осушили, у 1840 р. через річку Полтву перекинули два мости. Так сформувалась площа, названа на честь Фердинанда д'Есте, австрійського намісника коронного краю Галичини та Лодомерії у 1832–1846 рр. Назву Фердинанд-пляц (площа Фердинанда) територія отримала з 29 червня 1843 року (рис. 1). У 1844 р. Полтва на цій території була остаточно забрана в мури і розвиток площі та її забудови продовжився. Площа трикутної форми сполучає проспект Шевченка з проспектом Свободи. На неї також виходять вулиці Театральна, Братів Рогатинців, Валова, М. Вороного, Коперника, а зі сходу примикає площа Галицька.

Рис. 1. Плац Фердинанда з акварелі А. Гаттона, 1847 р. [4]

Унікальною є наближена до трикутника форма площі А. Міцкевича, що не характерно для доби класицизму, коли площам надавали форми правильних геометричних фігур – кола, квадрата, прямокутника тощо. Така форма пояснюється утворенням площі між великими магістральними вулицями.

Забудова площі Міцкевича складалась упродовж XIX і до початку XXI століть, і процес її формування ще не завершено. Архітектурний комплекс площі утворюють 11 будинків (рис. 2).

Рис. 2. Забудова площі Міцкевича. Фотографія початку XX ст.

Будинок № 1/2, один з найбільших будинків на площі, – споруда готелю “Жорж”. Найстаріший з нинішніх готельних закладів України (рис 3). Працює він з 1793 р. З 1812 р. мав назву “Hotel de Russie”, з середини XIX сторіччя – “Жорж”. У 1899 р. цю будівлю було знесено, і в 1900 р. побудовано нову будівлю готелю, автори проекту якої – знамениті архітектори Г. Гельмер і Ф. Фельнер. Споруду зведено монументальну, у стилі неоренесансу, членування якого на трьох фасадах були доповнені динамічною бароковою орнаментикою та на кутах заакцентовані алегоричними статуями Європи, Азії, Америки та Африки. Ці скульптури, як і барельєф “Святий Георгій”, який розміщено в картуші на даху головного фасаду, виконав А. Попель за моделями Л. Марконі.

Рис. 3. Готель “Жорж” Фотографія 60-х років XX ст.

Будинок № 3 походить з першої половини XIX ст., він належав баронам Бруницьким [5].

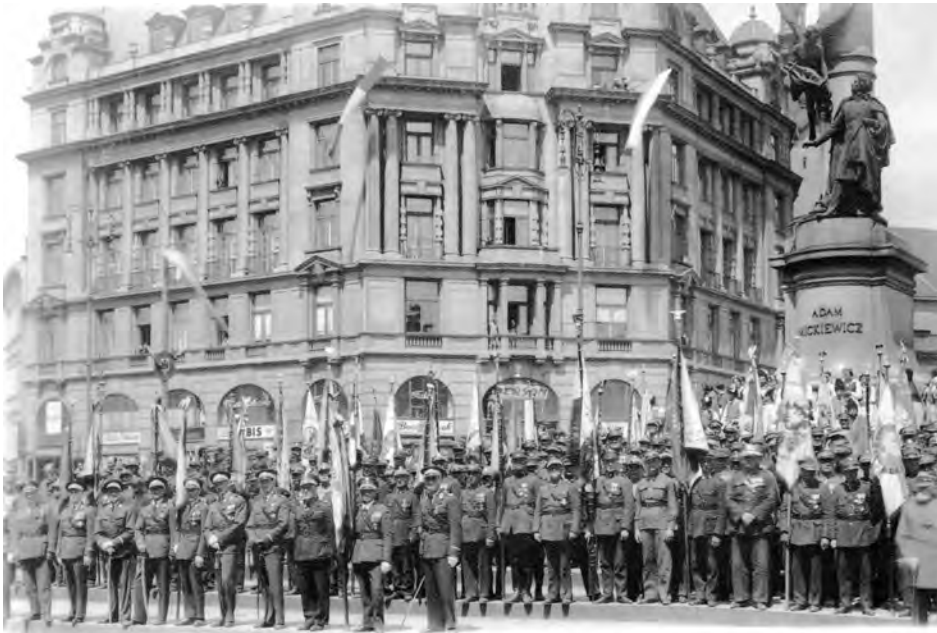
Будинок № 4 – колишній готель “Європейський” перебудовано у 1930-ті роки (у 50-ті – 80-ті роки XX століття – готель “Україна”). У 2006 р. на місці готелю, згідно зі старими фото та гравюрами, зведено споруду філії державного “Укрексімбанку”. Архітектори – Олександр Думчев, Тетяна Гнезділова, Лідія Горницька.

На місці будинку № 5 з 1804 р. існував готель Лянга, після перебудови названий “Французьким”. У 1916–1939 рр. кам’яницею володів Йона Шпрехер, за замовленням якого Ф. Каслер збудував заклену торгову галерею, де до Другої світової війни був відомий “Пасаж Миколяша”.

Будинок № 6/7 збудував архітектор К. Майредер у 1909 р. в стилі історичного еkleктизму.

Власником будинку № 8 був найбагатший львівський бізнесмен Йона Шпрехер, який запропонував архітектору Каслеру у 1911 р. спроектувати і збудувати на площі Міцкевича будинок (рис. 4). Після того, як навесні 1912 р. розібрали старий будинок князя К. Понінського з славнозвісною кав’ярнею “Монополь”, влітку цього ж року почались будівельні роботи, які Ф. Каслер вів разом з архітектором Юліаном Цибульським. У 1921 р. будинок був закінчений. Він налічував шість поверхів і завершувався великим мансардним дахом з башточками. У стилістиці споруди переважають варіації академічного модерну, який підкреслює тектоніку конструкції за допомогою ордеру. Рельєфи на пілонах порталу – примхливі дракони і ящірки виконав, вірогідно, скульптор Зигмунт Курчинський у 1913–1914 рр.

Будинки № 9 та № 10 – прибуткові будинки, збудовані у 30-х роках XIX ст., у стилі класицизму (рис. 5). Будинок № 9 збудував відомий львівський архітектор першої половини XIX ст. (рис. 6). Вільгельм Шмідт [6]. Будинок мав унікальні висячі сходи – перше таке конструктивне вирішення у той час. Обидва будинки зруйновані у 1998 р.

Рис. 4. Будинок Шпрехера на пл. Міцкевича. Фотографія першої половини XX ст.

Рис. 5. Будинки № 9 та 10 на пл. Міцкевича. Фотографія першої половини XX ст.

З півдня в ансамбль площі Міцкевича композиційно входить адміністративний будинок колишнього Іпотечного банку, що збудував у 1882 р. арх. П. Покутинський. На цьому місці з 1811 р. існував готель “Під тигром”.

На місці розібраного будинку № 10 збудовано спруду “Укрсоцбанку”. Можна довго дискутувати щодо його архітектурних переваг або недоліків, але, напевно, років через п'ятдесят він так само буде гармоніювати з архітектурним середовищем Львова, як і всі його попередники, що спочатку ніби створювали дискомфорт, а потім мирно співіснували з давнішою забудовою.

Для скульптури другої половини XIX – початку XX ст. характерні світоглядні й стильові зміни. На українських землях у другій половині XIX ст. монументальна пластика набула провідного значення, що відповідає загальній духовній атмосфері суспільства та розвитку містобудування.

В урбаністичному середовищі міста архітектура підпорядкована скульптурі, пам'ятник домінує над просторовим середовищем площі. В самій споруді пам'ятника архітектура має скульптурний (за формою і функцією), а скульптура пам'ятника – архітектурний характер, підпорядковуючись архітектурному вирішенню [7].

Вагомим здобутком творчості Михайла Паращука (1878–1963) став пам'ятник польському поетові А. Міцкевичу (1905–1906; співавтор А. Попель) [8]. Дослідники творчості Паращука стверджують, що саме йому належить ідея колони і надання їй символічного значення. А. Попель виконав центральну частину пам'ятника. М. Паращук відповідав за приєднання колони до постаті, тому вже на стадії виготовлення робочого макета вирахував оптимальну відстань між статуєю та колоною, а також висоту оптимального розміщення ангела. Тому за будь-якого сонячного освітлення тінь від ангела не падає на постать поета. Водночас обидві скульптурні групи утворюють діагональ, яка під гострим кутом перетинає вертикаль колони. Започатковує діагональну лінію підняте крило ангела, а завершують декоративні складки плаща (його лівою рукою підтримує Міцкевич). Згори донизу діагональ витримано не лише в лінії, а й з наростанням масивності, з переходом від легких форм до важчих. Динаміка композиції досягнута виразним зіставленням миттєвого та бурхливого руху і спокою, втіленого в постаті. Тобто засобами класичної скульптури передано бароковий за природою варіант руху. Однак обидві форми руху не контрастують (як у барокових творах), а переходять одна в одну. Пунктом взаємопереходу від руху до спокою є простір, де зустрічаються погляди ангела та поета. Зустріч двох рухів і двох поглядів збіглась з центральною віссю колони. Горішню частину пам'ятника виконав Паращук; завершення колони гармонізує з долішньою групою. Бронзовим навершям він ніби загострює колону, яка звужується догори, надаючи їй стрункості й пропорційності. Різні частини пам'ятника мають своєрідний ритмічний лад; чергуються світлі (гранітні) та темні (бронзові) маси, вертикалі жертівника й колони – з діагоналлю основної скульптурної групи, більші об'єми – з меншими. У вирішенні Паращука округлі форми іонічної капітелі відігравали роль пластичної паузи щодо стрімких форм жертівника, що символізує усвідомлення людиною своєї природи і прагнення до вищих ідеалів. Власне, ідея жертівника пов'язана з онтологічним тлумаченням сутності таланту та його втіленням у творчості окремої особистості. Тут ангел уособлює натхнення, дароване Міцкевичу небом, а жертвний вогонь засвідчує безкорисливу віддачу високого дару поезії [9].

Рис. 6. Площа Міцкевича на початку XX ст.

Рис. 7. Сучасний вигляд пл. Міцкевича

Висновки

На українських землях у другій половині XIX ст. співіснують дві основні стильові тенденції: класицизм, який досяг кінцевої стадії – академізму (в Галичині ще і його різновиди – запізнілий віденський класицизм) та реалізм.

Пам'ятник Адаму Міцкевичу, збудований у 1904 р., став досконалим завершенням сформованої на початку XIX століття центральної площі Львова. Будинки на площі, збудовані у традиціях ордерної архітектури, слугували пам'ятнику органічним тлом. Сприйняття монументу кардинально змінилось наприкінці 90-х років XX століття через виникнення нової домінанти – вежі “Укрсоцбанку” (рис. 7).

1. Ковальчук Х. *Особливості архітектури Львова наприкінці XVIII першої половини XIX ст.* / Х. Ковальчук. – Львів: Ліга-прес 2005. – С. 38. 2. Петришин Г., Іваночко У. *Містобудування. Архітектура кінця XVIII – першої половини XIX ст.* // *Архітектура Львова. Час і стилі.* / Г. Петришин, У. Іваночко. – Львів: Центр Європи. 2008. – С. 176. 3. Черкес Б.С. *Національна ідентичність в архітектурі міст: монографія.* – Львів: Світ, 1992. – 152 с. 4. Czerner O. *Lwow na dawnej rusinie i planie* / O. Czerner. Zaklad Narodowy im. Ossolinskich. – Wydawnictwo, 1997. – S. 153. 5. Мельник І. *Львівські вулиці і кам'яниці* / І. Мельник. – Львів: Центр Європи. 2008. – С. 156. 6. *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: ил. справочник-каталог. В 4 т.* // под ред. Н.Л. Жарикова. – К.: Будівельник, 1985. – Т. 3 – С. 35. 7. Брунов А.В. *Градостроительство рабовладельческого строя и феодализма.* – М.: Стройиздат. 1979. – Т. 1. – С. 249–255. 8. Бірюльов Ю.О. *Видатний майстер львівської монументальної скульптури А. Попель* // *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”.* – 2012. – № 728. – С. 190–197. 9. Степовик Д.В. *Скульптор Михайло Парацук: Життя і творчість.* – К., 1994. – С. 18–19.